POTENȚIALUL TEORIEI ÎNTEMEIATE PENTRU CERCETĂRILE DIN ASISTENȚA SOCIALĂ

THE POTENTIAL OF GROUNDED THEORY FOR SOCIAL WORK RESEARCH

Aliona CHIRA, doctorandă, Școala Doctorală Științe Sociale și ale Educației,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID ID: 0000-0002-0302-1961

Rezumat: *Asistența socială ca domeniu profesionalizat este constituit din trei componente: cercetarea științifică socială, practicile de intervenție și pregătirea calificată a asistentului social. Între acestea există o relație de cauzalitate reciprocă, motiv pentru care este exclusă ignorare uneia dintre ele. Liantul dintre aceste componente îl poate servi metoda teoriei întemeiate, care prin teoriile derivate din datele empirice oferă posibilitatea ajustării practicilor asistențiale în concordanță cu specificul grupului și al contextului, dezvoltă bagajul de cunoștințe teoretice și califică munca practică a asistenților sociali în sporirea bunăstării sociale. Unica condiție care se impune în acest sens este respectarea principiilor metodologice în procesul de descoperire a teoriei și aplicarea acestei metode doar pentru generarea teoriilor din date și nu pentru analiza datelor calitative.*

***Cuvinte-cheie*:** *cercetarea în asistență socială, cercetarea calitativă, teoria întemeiată, teorie substanțială, teorie formală, codarea datelor, comparația constantă, eșantionarea teoretică, saturația teoretică, scrierea notelor.*

***Abstract*:** *Social work as a professional field is made up of three components: social work research, intervention practices and qualified social worker training There is a relationship of mutual causality between them, and the exclusion of one of them must be excluded. The link between these components can be served by the method of grounded theory, which through emerges theories from empirical data offers the possibility of adjusting social practices in accordance with the specifics of the group and context, develops the theoretical knowledge and qualifies the practical work of social workers in increasing social well-being. The only condition that is imposed in this regard is the observance of methodological principles in the theory discovery process and the application of this method only for the generation of theories from the data and not for the analysis of qualitative data*.
***Keywords*:** *social work research, qualitative research, grounded theory, substantive theory, formal theory, data coding, constant comparison, theoretical sampling, theoretical saturation, writing memos.*

Asistența socială este un domeniu cu origini ancestrale și nu este mult spus din considerentul că practicile de ajutorare a semenilor au existat încă din timpul societăților arhaice, fiind impregnate cu un puternic substrat religios. Mărturii în acest sens pot fi regăsite de-a lungul istoriei vechi testamentare a poporului evreu și în mitologia greacă. Odată cu apariția creștinismului practicile de asistare a diferitor categorii de populație aflate în dificultate au fost intensificate pentru că ajutorarea semenilor se transformase într-un precept religios delimitând creștinii de alte culte religioase. Acesta este motivul pentru care practicile de asistență socială s-au configurat în sânul Bisericii Creștine, fiind definite inițial de caritate și filantropie.

Ca domeniu profesionalizat, asistența socială apare relativ târziu în istorie, odată cu reforma industrială și mecanizarea muncii [1, p.8]. Începutul instituționalizării asistenței sociale este marcat de legea elisabetană a sărăciei „The Poor Low" din 1601, iar ca profesie se cristalizează abia la finalul secolului al XIX-lea, debutul fiind realizat de către americani. Spre anul 1920, existau deja 17 școli de asistență socială afiliate Asociației de pregătire în asistența socială profesională [2] răspândite în marile zone urbane. Traseul devenirii asistenței sociale, ca domeniu profesionalizat, a creat diferende între accepțiunile acesteia dezvoltate pe parcurs: (1) ca practică de intervenție, (2) ca cercetare și (3) ca profesie. Reconcilierea acestor diferende constituie actualmente un obiectiv prioritar pentru comunitatea specialiștilor americani din asistența socială.

În spațiul românesc, deși asistența socială se instituționalizează relativ mai târziu (1920-1930) decât în Europa de Vest și America de Nord, se constată o abordare integrată a accepțiunilor acesteia. Meritul în acest sens îi revine, în primul rând, lui D. Gusti și faptului cum dânsul a conceput această profesie: „asistența socială reprezintă o ramură a sociologiei concrete, cu rol în terapia și profilaxia fenomenelor de devianță socială" [3, p.25]. Ea nu putea fi decât științifică, fapt pentru

care D. Gusti i-a delegat de la bun început două misiuni: (1) cunoașterea tuturor situațiilor îngrijorătoare ale vieții sociale, prin folosirea metodelor și tehnicilor investigației sociologice, cercetarea fiind necesară pentru depistarea și înțelegerea tuturor fenomenelor individuale, anomice; (2) elaborarea unor tehnici de intervenție directă prin „mijloace de asistență socială „închisă" (instituții specializate), dar, mai ales, prin asistența socială „deschisă" (adică individualizată)", care presupunea trei elemente: (1) cunoașterea mediului social, (2) investigarea cauzelor pentru care persoanele nu-și pot asigura existența și (3) identificarea „mijloacelor necesare dezvoltării personalității acestuia, ajutându-l să devină un membru social normal, valoros și integrat în societate" [3, p.25].

Această viziune asupra asistenței sociale a fost transpusă în organizarea și planificarea învățământului de asistență socială. Astfel, pregătirea profesională a asistenților sociali includea atât partea de activitate științifică și de cercetare, patronată direct de Institutul Social Român, cât și partea de practică a asistenței sociale și formarea identității profesionale a asistenților sociali după modelul american, preluat și promovat de Veturia Manuilă și Xenia Costa-Foru Andreescu, primele directoare a Școlii de asistență socială românească. Armonizarea din start a acestor dimensiuni ale domeniului de asistență socială a evitat diferendele paradigmatice și a exclus abordarea intransigentă a accepțiunilor acesteia. Prin urmare, conchidem că, relevanța cercetării științifice pentru practica asistenței sociale a fost conștientizată chiar de la început și a fost considerată la justa valoare.

La modul general, cercetarea în asistența socială este definită ca fiind aplicarea metodelor de cercetare pentru producerea cunoștințelor de care asistenții sociali au nevoie pentru a rezolva problemele cu care se confruntă în practica asistenței sociale [4]. Cunoștințele sunt utile pentru evaluarea eficacității metodelor și tehnicilor de intervenție și oferă informații necesare pentru luarea deciziilor în bază de dovezi, care îi va afecta direct pe beneficiarii programelor de asistență socială. De aici derivă și funcțiile cercetării în asistență socială: (1) stabilirea unui cadru pentru practica asistenței sociale; (2) acțiunile de informare în situații specifice; (3) extinderea bazei de cunoștințe sau a bagajului de informații profesionale [5, p.293]. La nivel practic, cercetarea în asistența socială poate fi realizată utilizând paradigma metodologiei cantitative și calitative, sau mixte, în funcție de scopul și tipul cercetării: descriptivă, exploratorie, explicativă sau evaluativă.

Acceptarea și introducerea metodologie teoriei întemeiate în practica cercetării din asistența socială s-a efectuat prin intermediul cercetării explicative și a metodologiei calitative de cercetare. Actualmente se consideră că explicația este scopul principal al oricărei științe, ceea ce privilegiază cercetarea explicativă care urmărește să identifice cauzele și efectele fenomenelor sociale și să prezică modul în

care un fenomen se va schimba sau va varia ca răspuns la variația altui fenomen. Cercetarea explicativă este condiționată de capacitatea cercetătorului de a descoperi relațiile dintre fenomene și de a exclude alte explicații, de a demonstra o ordine de timp între două evenimente și de a arăta că cele două evenimente sunt legate între ele. [6, p.56] Descoperirea relației de cauzalitate dintre mai multe evenimente, fapte și fenomene conduce la conturarea unei teorii explicative, care să corespundă realității empirice. Or descoperirea teoriei, care să fie ancorată în date și să se potrivească acestora, nu este altceva decât scopul principal al teoriei întemeiate.

Teoria întemeiată a fost concepută și dezvoltată de doi sociologi americani Barney Galland Glaser (1930-2022) și Anselm Leonard Strauss (1916 – 1996) în a doua jumătate a secolului trecut, ca răspuns la discrepanța jenantă dintre teorie și cercetarea empirică, care caracteriza cercetarea socială. Astfel teoria întemeiată a vizat o metodologie prin care se încerca generarea unei teorii ancorată în date sau derivată din datele în sine, mai degrabă decât să fie generată în baza cunoștințelor și experienței cercetătorului. Ca și coordonate metodologice teoria întemeiată se înscrie în tradiția americană a cercetării calitative, îmbinând filosofia Școlii de la Chicago – pragmatismul american și interacționismul simbolic – și Școlii Columbiene, relevantă prin preocuparea de a dezvolta *teorii de rază medie* [7], care presupuneau modele explicative elaborate în sprijinul imediat al ipotezelor de lucru supuse evaluării în domenii particulare ale cercetării științifice.

Teoria întemeiată a fost concepută inițial ca o *metodologie* de generare a teoriei din date, iar prima ilustrație a ei a fost în lucrarea *Awareness of Dying* [8]. Rezonanța publică a teoriei descoperite din date, prin această metodologie inedită, a „forțat" autorii de a publica strategia, metodele și tehnicile acesteia, fapt care s-a și realizat în cadrul lucrării *The Discovery of Gounded Theory: Strategies for Qualitative Research.*[9] După finisarea colaborării, cei doi autori ai teoriei întemeiate au revenit la rădăcinile filosofice ale Școlilor care i-au format ca sociologi, ceea ce a generat apariția unei schisme la nivel de implementare a teoriei întemeiate, deoarece fiecare autor avea un *modus operandi* diferit în abordarea strategiei de generare a teoriei. B. Glaser a rămas fidel versiunii originale a descoperirii teoriei din date, dânsul fiind cel care a transpus în practică ideile lui Paul Lazarsfeld despre elaborarea teoriilor de rang mediu, iar A. Strauss, ca adept al interacționismului simbolic, a subordonat teoria întemeiată acestei orientări metodologice, transformându-o într-o metoda de analiză a datelor calitative. Această deviație a lui A. Strauss de la forma originală a teoriei întemeiate a fost considerată de discipolii acestuia ca o nouă etapă în evoluția și dezvoltarea metodei teoriei întemeiate și a impulsionat dezvoltarea altor versiuni. Deși se cunosc mai multe versiuni ale teoriei întemeiate, cele mai populare rămân a fi: versiunea clasică (originală), pe care unii cercetători calitativiști o încadrează în

curentul post pozitivist; versiunea interpretativă a lui A. Strauss și J. Corbin și versiunea constructivistă a teoriei întemeiate a lui K. Charmaz.

Inițial, după cum au menționat autorii [9, p.21], teoria întemeiată a fost adresată sociologilor, iar difuzarea acesteia într-o serie de discipline sociale a însemnat adaptarea metodei în moduri care nu corespund complet principiilor originale. Cu toate acestea, în pofida percepțiilor contradictorii de implementare a teoriei întemeiate, sunt respectate principiile directoare a generării teoriei din date. Diferența majoră dintre modalitățile de aplicare a teoriei întemeiate constă în produsul obținut. După B. Glaser numai versiunea clasică a teoriei întemeiate poate genera teorii de fond sau teorii formale, pe când toate celelalte versiuni au ca produs final descrieri conceptuale.

Procesul teoriei întemeiate începe cu (1) *identificarea zonei de interes*, adică cu problema care se dorește a fi explorată, despre care se cunoaște foarte puțin sau este total ignorată în literatura de specialitate. Acest fapt asigură derivarea teoriei din date și exclude posibilitatea transformării cercetării în verificarea unor idei preconcepute despre aria de interes. *Colectarea datelor* în teoria întemeiată se poate baza, atât pe surse unice, cât și pe surse multiple de date ca: interviuri, observații, focus-grupuri, istorii de viață, relatări introspective ale experiențelor ș.a. (2) *Analiza și interpretarea datelor* presupune procesul de codare a datelor, comparația constantă a acestora, eșantionarea teoretică, saturația teoretică și scrierea continuă a notițelor.

Procedeul de codare a datelor cunoaște două etape: codarea substanțială și codarea teoretică. Codarea substanțială începe cu codarea deschisă a informațiilor chiar din primul interviu și presupune analiza informației rând cu rând, incident cu incident, acordând câte o etichetă pentru fiecare unitate de realitate identificată. Codarea deschisă continuă până la saturația categoriei. Codurile identificate din datele colectate sunt grupate în categorii și concepte prin intermediul codării selective, care are ca scop stabilirea categoriilor principale și a caracteristicilor acestora. Un rol vital în acest sens îl are metoda comparației constante prin care sunt explorate asemănările și diferențele dintre incidente în cadrul datelor colectate, oferind linii directoare pentru colectarea datelor suplimentare. Prin urmare, eșantionarea, în cazul teoriei întemeiate, este determinată de principiul suplimentării datelor până la saturația categoriei sau consolidarea constatărilor. Din acest considerent, acest tip de eșantionare este denumit eșantionarea teoretică. Saturația categoriei diferă de saturația datelor specifică analizei datelor calitative. Ea vizează identificarea variației și proprietățile categoriei și se încheie în momentul în care datele suplimentare nu aduc alte informații noi. Pe tot acest parcurs este indicată luarea de notițe, care reprezintă înregistrarea impresiilor și ideilor cercetătorului în

timpul procesului de colectare a datelor. Notițele pot fi descriptive, conceptuale și metodologice având rolul de reorientare a cercetătorului pentru pasul următor. Odată cu saturarea categoriilor începe și procesul codării teoretice, prin care sunt descoperite relațiile dintre categorii și relația categoriilor cu categoria nucleu, cunoscută și ca procesul social de bază. Descoperirea relațiilor dintre categorii configurează ipotezele despre cauzalitatea, factorii, contextul și consecințele fenomenului studiat, determinând generarea unei teorii substanțiale sau de fond care să corespundă întru totul datelor colectate. În situația în care categoriile obținute sunt ridicate la niveluri superioare de abstractizare conceptuală, este firesc ca particularitățile specifice ale unor categorii să dispară, iar teoria generată să fie una formală, cu un grad mai mare de generalitate.

Consultarea literaturii de specialitate este recomandată de a fi realizată în etapa finală a procesului de generare a teoriei întemeiate în scopul de a identifica afinitățile și relațiile de subscriere a noii teorii descoperite cu teoriile existente.

Concluzia generală este că teoria întemeiată descoperită din date se referă la relațiile dintre concepte și seturile de concepte rezultate din date care pot explica și prezice fenomenul de interes. Puterea teoriei întemeiate derivă din faptul că aceasta se (1) potrivește întru totul realității din teren, (2) este funcțională, adică oferă cadre concrete pentru intervenții în scopul modificării unui anumit tip de comportament al persoanelor și (3) poate prezice evoluția fenomenului sub influența unor variații a factorilor sociali sau contextuali. Or tocmai aceste posibilități îi conferă relevanță și justificare utilității teoriei întemeiate pentru cercetarea în asistență socială.

Potențialul teoriei întemeiate pentru domeniul asistenței sociale se concretizează în: (1) posibilitatea generării unei teorii ancorate în datele empirice, care să fie relevantă fenomenului studiat; (2) elucidarea schemei de cauzalitate a condițiilor, factorilor de apariție și menținere a unui fenomen, precum și consecințele pe care acesta le produce; (3) oferirea unei baze de date referitor la variația fenomenului, ceea ce ar putea facilita anticiparea tendințelor ulterioare a acestuia; (4) adaptarea modalităților de intervenție și a practicilor asistențiale în conformitate ca specificul problemei; (5) elucidarea interdependențelor dintre diverși factori cauzali ai fenomenului care să servească ca suport științific pentru elaborarea politicilor sociale; (6) oferirea unui set de ipoteze operaționale care ar ghida cercetările ulterioare ale asistenților sociali; (7) ajustarea practicilor de intervenție la realitatea din teren; (8) elaborarea metodelor și tehnicilor de intervenție pentru problemele sociale nou apărute și la noile categorii de beneficiari; (9) dezvoltarea și completarea continuă a bazei teoretice din domeniul asistenței sociale ș.a.

Necesitatea teoriei întemeiate pentru compartimentul teoretic al asistenței sociale se justifică cel puțin din trei perspective. În primul rând, cercetările din

asistența socială continuă să fie realizate prin strategia deductivă, pornind de la ipoteze derivate din vechile teorii clasice, care nu sunt întru totul relevante contextului social actual, iar în consecință se menține vechea paradigmă de abordare a problemei sau a fenomenului social. În al doilea rând, paleta de teorii utilizate în practica asistenței sociale sunt importate de la alte domenii și discipline și adaptate specificului asistențial. Or uneori acestea nu sunt cele mai pertinente în explicația lanțului cauzal al fenomenelor și pot conduce la interpretări eronate, dar care sunt utilizate atât în elaborarea de politici, programe și servicii sociale, cât și în practica de intervenție asistențială. Și în al treilea rând, transformările rapide din societatea contemporană, precum și crizele umanitare declanșate, creează noi categorii de vulnerabilitate și vulnerabili social, care impun necesitatea cunoștințelor teoretice explicative despre fenomenele produse în scopul eficientizării intervențiilor sociale. Nu în ultimul rând, menționăm posibilitatea aplicării teoriei întemeiate în cercetarea senzitivă, pe tematici sensibile și în rândul diferitor segmente de populație minoritare.

În concluzie. Teoria întemeiată, după jumătate de secol de existență, este cea mai aplicată metodă calitativă de cercetare, deși este și cea mai contestată. Criticile la adresa ei vor continua să existe atât timp cât aceasta va fi preluată și ajustată specificului disciplinelor de import. Cu toate acestea, teoria întemeiată aplicată după principiile și metodologia clasică asigură producerea de cunoștințe impetuos necesare dezvoltării sociale, iar pentru asistența socială, ca „ramură a sociologiei concrete” [3, p. 25], oferă posibilitatea de dezvoltare și rafinare a cadrului teoretic.

***Referințe*:**

1. MANUILĂ, V. Asistența individualizată și tehnicile ei. În: *Asistența socială. Buletinul Școalei Superioare de Asistență Socială „Principesa Ileana”*. București: Tipografia „Cultura”, No. 2, 1930.
2. *The Evolution of Social Work: Historical Milestones*. [Accesat 15.08.2022] Disponibil pe: https://online.simmons.edu/blog/evolution-social-work-historical-milestones/.
3. SORESCU, E.M. Învățământul românesc de asistență socială – istoric, standarde și perspective. În: *Revista de Asistență Socială*. Anul XIV, nr. 1, 2015. pp. 23-34. ISSN: 1583-0608.
4. LAL DAS, D.K. Introduction to Social Work Research. In: *Social Work Research*. New Delhi: Indira Gandhi National Open University Maidan Garhi, 2010. pp. 1-21. ISBN: 978-81-266-4773-6.
5. DUNLAP, K.M. A History of Research in Social Work Education: 1915-1991. In: *Journal of Social Work Education*. Vol. 29, No. 3, 1993. pp. 293-301. Disponibil pe: https://www.jstor.org/stable/41346392.

6. ENGEL, Rafael J., SCHUTT, Russel K. *The Practice of Research in Social Work*. SAGE Publications, Inc. 2017. ISBN: 978-1-5063-0426-7.
7. MERTON, Rober K. *Social Theory ans Social Structure*. New York: The Free Press. 1968. ISBN:0029211301.
8. GLASER, B.G., STRAUSS, A. *Awareness of Dying*. Chicago: Aldine Publishing Company. 1965. ISBN: 0-202-30001-3.
9. GLASER, B. G., STRAUSS, A. L. *The Discovery of Gounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine. 1967. ISBN: 978-0202302607.